DINIY EKSTREMIZM HÁM TERRORIZMGE QARSI GÚRESTE XALIQARALIQ HUQIQTIŃ ORNI

Tursinbaeva Uljan
QMU Yuridika fakulteti

Annotaciya: *Bul teziste diniy ekstremizm hám terrorizm túsinikleri, olardıń zamanagóy jámiyetke hám xalıqaralıq qáwipsizlikke tásiri talqılanadı. Sonday-aq, bul qáwiplerge qarsı gúresiwde xalıqaralıq huqıqtıń ornı, Birlesken Milletler Shólkemi tárepinen qabıl etilgen xalıqaralıq hújjetler, mámleketlerdiń minnetlemeleri hám xalıqaralıq sheriklik máseleleri sáwlelendiriledi. Diniy ekstremizm hám terrorizmniń aldın alıwda huqıqıy, sociallıq hám de aǵartıwshılıq ilajlardıń zárúrli áhmiyetke iye ekenligi ilimiy tiykarda bayan etiledi.*

Gilt sózler: *diniy ekstremizm, terrorizm, xalıqaralıq huqıq, xalıqaralıq qáwipsizlik, BMSh, insan huqıqları, radikallasıw, terrorizmge qarsı gúres, xalıqaralıq sheriklik, huqıqıy mexanizmler.*

Kirisiw

XXI ásirde xalıqaralıq jámiyetshilik aldında turǵan eń aktual máselelerdiń biri diniy ekstremizm hám terrorizm esaplanadı. Bul qubılıslar tek ǵana ayırım mámleketlerdiń ishki turaqlılıǵına emes, al pútkil dúnya qáwipsizligine de salmaqlı qáwip salmaqta. Terrorlıq háreketler aqıbetinde mıńlaǵan insanlar ómirden kóz jumadı, millionlaǵan puqaralar óz jasaw orınların taslap ketiwge májbúr boldı hám mámleketlerdiń ekonomikalıq hám sociallıq rawajlanıwına úlken zıyan jetkerildi.

Diniy ekstremizm diniy ideyalardı mutaassiplik hám kelispewshilik ruwxında túsindiriw arqalı jámiyette keskinlik hám kelispewshiliklerdi payda etiwshi ideologiyalıq qubılıs sıpatında kórinedi. Al terrorizm bolsa, siyasiy, ideologiyalıq yaki basqa maqsetlerge erisiw ushın zorlıq hám qorqıtıw usıllarınan paydalanıwǵa tiykarlanǵan jınayatlı iskerlik bolıp tabıladı. Bul eki qubılıs kóbinese óz-ara baylanıslı bolıp, ekstremistlik ideyalar ayırım jaǵdaylarda terrorlıq háreketlerdiń ideologiyalıq tiykarına aylanıwı múmkin.

Globallasıw processleri, informaciya-kommunikaciya texnologiyalarınıń rawajlanıwı hám transmilliy baylanıslardıń keńeyiwi nátiyjesinde ekstremistlik hám terrorlıq shólkemlerdiń iskerligi xalıqaralıq tús almaqta. Internet hám sociallıq tarmaqlar arqalı radikal ideyalar tez tarqalmaqta, jaslardı ekstremistlik aǵımlarǵa tartıw jaǵdayları baqlanbaqta. Sol sebepli bul qáwiplerge qarsı gúres tek ǵana bir mámleket sheńberinde emes, bálki xalıqaralıq sheriklik tiykarında ámelge asırılıwı zárúr.

Xalıqaralıq huqıq terrorizm hám ekstremizmge qarsı gúrestiń huqıqıy tiykarların belgilep beredi. Birlesken Milletler Shólkemi, regionlıq shólkemler hám de

mámleketler tárepinen qabıl etilgen xalıqaralıq shártnamalar terrorizmniń aldın alıw, terrorlıq iskerlikti qarjılandırıwǵa qarsı gúresiw, jınayatshılardı juwapkershilikke tartıw hám mámleketleraralıq sheriklikti rawajlandırıwǵa xızmet etpekte. Usı tárepten, xalıqaralıq huqıq normaların jetilistiriw hám nátiyjeli qollanıw zamanagóy dáwirdiń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp tabıladı.

Tiykarǵı bólim

Diniy ekstremizm hám terrorizm házirgi zaman xalıqaralıq huqıqınıń eń quramalı hám áhmiyetli mashqalalarınan biri esaplanadı. Bul qubılıslar tek ǵana ayırım mámleketlerdiń milliy qáwipsizligine emes, bálkim xalıqaralıq tınıshlıq hám turaqlılıqqa da saldamlı qáwip tuwdıradı. Sol sebepli xalıqaralıq jámiyetshilik tárepinen terrorizm hám ekstremizmge qarsı gúresiwdiń nátiyjeli huqıqıy mexanizmlerin jaratıw máelesine ayrıqsha itibar qaratılmaqta. Xalıqaralıq huqıqta terrorizmge qarsı gúresiwdiń tiykarǵı maqseti insanlardıń ómiri, erkinligi hám qáwipsizligin qorǵaw, mámleketler arasındaǵı tınısh qatnasıqlardı saqlaw hám de xalıqaralıq qáwipsizlikke qáwip tuwdırıwshı faktorlardıń aldın alıwdan ibarat.

Diniy ekstremizm diniy isenimler hám kózqaraslardıń keskin, kelispewshi hám radikal túrde túsinilip, túsindiriliwi nátiyjesinde júzege keletuǵın ideologiyalıq qubılıs. Bunday kózqaraslar kóbinese basqa din wákillerine, túrli millet hám mádeniyatlarǵa qarsı kelispewshilikti úgit-násiyatlaydı. Nátiyjede jámiyette sociallıq keskinlik, kelispewshilikler hám qarama-qarsılıqlar júzege keliwi múmkin. Sonıń menen birge, ekstremizm hár dayım da terrorizmge alıp kele bermeydi. Biraq ayırım jaǵdaylarda radikal ideyalar zorlıqtı aqlaw quralına aylanıp, terroristlik iskerlik ushın ideologiyalıq tiykar jaratadı. Sol sebepli xalıqaralıq shólkemler diniy ekstremizmniń tarqalıwına qarsı gúresiwdi terrorizmnıń aldın alıwdıń áhmiyetli baǵdarlarınan biri sıpatında bahalaydı.

Terrorizm bolsa xalıq arasında qorqınısh hám úrey oyatıw, mámleketlik organlar yaki xalıqaralıq shólkemlerge basım ótkiziw, siyasiy yaki ideologiyalıq maqsetlerge erisiw ushın zorlıqtan paydalanıw menen sıpatlanadı. Terroristlik háreketler nátiyjesinde insanlardıń jasaw huqıqı buzıladı, materiallıq hám ruwxıy zıyanlar júzege keledi, ekonomikalıq rawajlanıw ásteleydi hám mámleketler arasındaǵı qatnasıqlarǵa unamsız tásir kórsetedi. Ásirese, xalıqaralıq terroristlik shólkemlerdiń transmilliy sıpatqa iye bolıwı olardıń iskerligine qarsı gúresiwde mámleketleraralıq sheriklikti talap etedi.

Xalıqaralıq huqıqta terrorizmge qarsı gúresiwdiń huqıqıy tiykarları Birlesken Milletler Shólkeminiń iskerligi menen tıǵız baylanıslı. BMSH tárepinen qabıl etilgen kóplegen konvenciyalar hám rezolyuciyalar terroristlik jınayatlardıń aldın alıw, terroristlerdi juwapkershilikke tartıw hám mámleketler arasındaǵı sheriklikti rawajlandırıwǵa xızmet etedi.

2001-jıl 11-sentyabr waqıyalarınan keyin terrorizmge qarsı gúres xalıqaralıq siyasattıń ústin baǵdarlarınan birine aylandı. BMSH Qáwipsizlik Keńesiniń

terrorizmge qarsı qabıl etken rezolyuciyaları mámleketlerge terroristlerdi qarjılandırıwdıń aldın alıw, terroristlik toparlardıń háreketleniwin qadaǵalaw, shegaralar qáwipsizligin kúsheytiw hám xalıqaralıq informaciya almasıwın rawajlandırıw boyınsha anıq minnetlemeler júkledi. Nátiyjede kóplegen mámleketlerde terrorizmge qarsı arnawlı nızamlar qabıl etildi hám xalıqaralıq sheriklik mexanizmleri jetilistirildi.

Sonıń menen birge, terrorizmge qarsı gúresiwde insan huqıqları hám erkinliklerin qorǵaw máselesi de áhmiyetli orın iyeleydi. Xalıqaralıq huqıq terrorizmge qarsı ilajlar nızamlılıq, ádillik hám teń salmaqlılıq principleri tiykarında ámelge asırılıwın talap etedi. Terrorizmge qarsı gúres sıltawı menen insan huqıqlarınıń tiykarsız shekleniwi demokratiyalıq qádiriyatlarǵa qayshı esaplanadı. Sol sebepli xalıqaralıq shólkemler terrorizmge qarsı siyasattı ámelge asırıwda insan huqıqların húrmet etiw zárúrligin turaqlı túrde atap ótpekte. Sud qorǵawı, ádil sudlaw huqıqı, qıynawlardıń qadaǵan etiliwi hám hújdan erkinligi sıyaqlı fundamental huqıqlar terrorizmge qarsı gúres sharayatında da saqlanıp qalınıwı kerek.

Diniy ekstremizm hám terrorizmge qarsı gúresiwdiń nátiyjeliligi kóp tárepten profilaktikalıq ilajlarǵa da baylanıslı. Qánigelerdiń pikirinshe, radikallasıwdıń aldın alıwda bilimlendiriw sisteması, ruwxıy-aǵartıwshılıq jumıslar, diniy keńpeyillikti rawajlandırıw hám jaslardı salamat dúnyaqaras ruwxında tárbiyalaw úlken áhmiyetke iye.

Jaslardıń bilim hám pikirlew dárejesin arttırıw, olardı hár qıylı ekstremistlik ideyalardıń zıyanlı aqıbetleri haqqında xabardar etiw, internet hám sociallıq tarmaqlarda tarqatılıp atırǵan radikal úgit-násiyatlawǵa sın kózqarastan qatnas qáliplestiriw terrorizmnıń aldın alıwdıń nátiyjeli usıllarınan biri bolıp tabıladı.

Globallasıw sharayatında informaciyalıq texnologiyalardıń rawajlanıwı terroristlik hám ekstremistlik toparlar ushın jańa imkaniyatlar jaratpaqta. Internet tarmaǵı arqalı radikal ideologiyalardı úgit-násiyatlaw, jańa aǵzalardı tartıw hám nızamsız iskerlikti muwapıqlastırıw

Juwmaq

Diniy ekstremizm hám terrorizm házirgi dúnyadaǵı eń qáwipli transmilliy qáwip-qáterlerdiń biri bolıp tabıladı. Bul qubılıslar mámleketlerdiń qáwipsizligine, jámiyet turaqlılıǵına hám insan huqıqlarına salmaqlı zıyan jetkeredi. Xalıqaralıq huqıq terrorizm hám ekstremizmge qarsı gúresiwdiń tiykarǵı huqıqıy negizin jaratıp, mámleketler arasındaǵı sheriklikti bekkemlewge xızmet etedi.

Bul qáwip-qáterlerge qarsı gúresiwde tek ǵana kúsh qollanıw sharalarına súyeniw jetkilikli emes. Huqıqıy mexanizmlerdi jetilistiriw, insan huqıqların qorǵaw, diniy keńpeyillikti rawajlandırıw, jaslardı aǵartıwshılıq ruwxında tárbiyalaw hám xalıqaralıq sheriklikti keńeytiw zárúrli áhmiyetke iye. Tek ǵana kompleksli hám muwapıqlastırılǵan qatnas arqalı diniy ekstremizm hám terrorizmniń aldın alıw hám de xalıqaralıq tınıshlıq penen qáwipsizlikti bekkemlew múmkin.

Paydalanılğan ádebiyatlar:

1. Rajabov N. Xalqaro ommaviy huquq: darslik. – Toshkent: Toshkent davlat yuridik universiteti, 2020.

2. Shermuxamedov K.A., Karimov J.A. Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma’naviy-ma’rifiy asoslari. – Toshkent, 2018.

3. Ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashning ma’naviy-ma’rifiy asoslari” fanidan o‘quv-uslubiy majmua. Termiz.2024